

УДОСКОНАЛЕННЯ КОНТРОЛЮВАННЯ І РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

© Князь С.В., Новицький В.А., Князь О.В., 2006

Розглянуто один з можливих підходів до формування систем удосконалення контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства. На підставі проведених досліджень побудовано модель моніторингу цієї системи з метою її періодичного покращання. Для досягнення мети статті виділено елементи систем удосконалення контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства; описано взаємозв'язки між елементами системи; побудовано і охарактеризовано модель моніторингу системи удосконалення контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства з метою її періодичного покращання.

In the article one of possible approaches is examined to forming of the systems of improvement of control and adjusting of economic development of enterprise. On the basis of the conducted researches the model of monitoring of this system is built with the purpose of its periodic improvement. For achievement of purpose of the article the elements of the systems of improvement of control and adjusting of economic development of enterprise are selected; intercommunications are described between the elements of the system; it is built and described the model of monitoring of the system of improvement of control and adjusting of economic development of enterprise with the purpose of its periodic improvement.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Підприємства будь-якого типу організації і форми власності покликані виконувати соціальну і економічну функції, тобто виробляти продукцію для задоволення потреб споживачів, забезпечувати робочі місця, сплачувати податки тощо. Належне виконання підприємствами цих функцій є можливим за умови ефективного управління керівниками розвитком підприємства. Ознайомлення із матеріалами діючих підприємств, а також огляд та аналіз літературних джерел дає змогу стверджувати, що одним із джерел неефективного управління економічним розвитком підприємств є нераціональне виконання керівниками покладених на них функцій. У науковій літературі вітчизняними і зарубіжними дослідниками значну увагу приділено мотивуванню працівників підприємств до якісного виконання покладених на них обов'язків, методам прогнозування і планування показників економічного розвитку, підходам до забезпечення економічного розвитку підприємств активізуванням інвестиційних та інноваційних процесів тощо. Незважаючи на велику кількість наукових праць і значні досягнення в теорії та практиці управління економічним розвитком підприємств, є частина питань, які недостатньо досліджені. До них потрібно зарахувати методи удосконалення контролювання та регулювання економічного розвитку підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Як відомо, поняття “система” можна розглядати як множину об'єктів з відношеннями між їх атрибутами або як комплекс взаємопов'язаних елементів, що утворюють цілісність [1, с. 37–38]. Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що під час побудови системи удосконалення контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства (СУКРЕПІ) варто врахувати сутнісні характеристики системи, що очевидно як з першого, так і з другого означення. Забезпечення економічного розвитку підприємства є системоутворювальним фактором, метою, на яку спрямована реалізація контролювальних і

регулювальних заходів. Як стверджує А.Катренко, мета відображає призначення системи, яке не є детерміністично фіксованим, воно може розвиватись в часі і не обов'язково єдиним чином [1, с.39]. Своєю чергою О.Кузьмін мету (місію) розглядає як чітко виражену причину існування організації [2, с. 47]. Незважаючи на деяку неоднозначність у визначенні поняття “місія”, “призначення”, “мета”, автори однозначно стверджують, що мета конкретизується за допомогою цілей (завдань), що деталізують види робіт, які необхідно виконати для досягнення поставленої мети.

О.Кузьмін стверджує, що формуючи систему цілей, варто пам'ятати про те, що вони повинні бути конкретними і підлягати вимірюванню, перспективними, охоплювати усі рівні організації, різної тривалості, досяжними та зрозумілими, взаємодоповнювальними та взаємоузгодженими [2].

Економічний розвиток підприємства є системоутворювальним фактором, щодо якого керівництвом підприємства формуються інші елементи СУКРЕП. Виділення елементів системи відбувається за допомогою методу абстрагування. Додаючи до частин ознак нову інформацію, отримується можливість вийти на загальний метод вирішення цілої множини однакових завдань, передбачати результати експериментів, прогнозувати наслідки теоретичної і прикладної діяльності для широкого класу типових явищ, обмеженого інтервалом прийнятої абстракції [3, с. 33]. Виділення елементів системи на етапі її формування, як показали проведені дослідження, вимагає застосування системно-функціонального підходу. Його сутність полягає у тому, що система розглядається як сукупність взаємопов'язаних елементів та функцій, які потрібно виконати для досягнення мети системи.

Застосування системно-функціонального підходу під час формування СУКРЕП супроводжується декомпозицією – поділ системи на частини з метою зробити зручнішими певні операції з цією системою. Найважливішим стимулом і суттю декомпозиції є спрощення системи [1, с. 40]. Очікуваним результатом застосування системно-функціонального підходу є адекватне встановлення структури системи за елементами, виконуваними ними функціями та взаємозв'язками між елементами у просторі і часі.

Проведені дослідження показали, що інші наукові підходи до побудови СУКРЕП потрібно розглядати як додаткові, тобто ті, що сприяють уточненню окремих аспектів системи. Так, процесійний підхід загалом прийнятний до побудови СУКРЕП, проте результати його застосування обмежені встановленням послідовності взаємодії елементів системи. Виявлення переліку, змісту і особливостей реалізації функцій елементів системи за його допомогою є неможливим.

Поширеним є також поведінковий підхід. Проведені дослідження і огляд літературних джерел дозволяють стверджувати, що об'єктом під час застосування поведінкового підходу є суб'єкт (люди). Виявлення та систематизація особливостей трудової поведінки суб'єкта із врахуванням його інтелектуального потенціалу, досвіду, мотивів є метою і наслідком застосування поведінкового підходу. Отже, цей підхід є прийнятним для дослідження лише одного з елементів СУКРЕП – суб'єктів контролювання і регулювання. За змістом поведінковий підхід є близьким до ситуаційного підходу (ситуаційний підхід базується на тому, що придатність різних методів управління визначається конкретною ситуацією). Під час побудови СУКРЕП його застосування обмежується прогнозованими очевидними варіантами стану елементів системи та їх взаємодії із об'єктами та явищами зовнішнього середовища. Цей підхід доцільно використовувати під час експлуатації СУКРЕП, а не під час її побудови.

Загалом, незважаючи на те, що застосовується системно-функціональний підхід самостійно чи у комплексі з іншими підходами на встановлення мети і цілей (завдань) СУКРЕП впливають фактори внутрішнього і зовнішнього середовища організації, зокрема наявні і доступні ресурси підприємства, його цілі, використовувана організаційна структура управління, технології, фактор часу, фактор економічної безпеки, правові, економічні, соціальні, політичні фактори зовнішнього середовища. Проведені дослідження показали, що вказані фактори впливають також на характер і ефективність контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства. Так, професійна підготовка керівників нижчого і середнього рівня підприємства, їх особисті якості визначають якість проведення контрольних процедур щодо досягнення необхідних значень показників

економічного розвитку. Від професійності керівників вищого рівня управління, їх зацікавленості у результатах функціонування підприємства залежить своєчасне виявлення неефективності контрольних процедур, недобросовісного ставлення виконавців до проведення перевірок, неповного або несвоєчасного відображення у актах, протоколах і звітах перевірок виявлених фактів. Факт неспроможності виявити проблеми досягнення очікуваних значень показників економічного розвитку зумовлюють неправильність, неповноту встановлення цілей СУКРЕПІ або взагалі перетворюється у фактор заперечення потреби існування на підприємстві такої системи.

Використовувані на підприємствах технології, зокрема системи внутрішнього контролю, інформаційного забезпечення управлінської діяльності, є одним з основних засобів збирання і оброблення даних щодо конкретизації характеру цілей СУКРЕПІ. Інформаційні системи призначені для створення комунікацій між керівниками різного рівня і підлеглими у режимі on-line та забезпечення публічності рішень, процедур їх виконання та наслідків з метою оперативного формування альтернативних варіантів досягнення необхідних значень тих чи інших показників та об'єктивного вибору найкращого з них. Фактично характеристики використовуваних інформаційних технологій зумовлюють факт ухвалення або не ухвалення рішення про формування СУКРЕПІ. Як показав огляд та аналіз літературних джерел, цими характеристиками є рівень інтегрованості використовуваних інформаційних технологій; рівень автоматизації робочих місць керівників підприємств; режимність функціонування інформаційних технологій тощо. Відсутність цих характеристик або їх низький рівень підвищує ймовірність несвоєчасності, неповноти, необ'єктивності встановлення цілей СУКРЕПІ.

Значний вплив на формування цілей СУКРЕПІ має також використовувана організаційна структура управління підприємством. Її нерозвиненість або громіздкість може однаково негативно позначатись на ефективності контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства. Оптимальність організаційної структури управління визначається: чіткістю взаємодії підрозділів організації; підпорядкуванням і розподілом функцій. Якщо вказані умови не виконуються, то виникає дублювання виконуваних завдань, неконтрольованість або надмірна контрольованість певних підрозділів і окремих посадових осіб, неупорядкованість руху інформаційних потоків тощо. Це засвідчує відсутність у керівників підприємства адекватного уявлення про стан процесів на підприємстві, що зумовлює їх нездатність своєчасно виявити і вирішити проблеми неефективного контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства.

Формування цілей СУКРЕПІ зазнає також впливу величини і структури ресурсів підприємства. Наявні і доступні ресурси, зокрема умови їх використання визначають економічну доцільність встановлення і досягнення тих чи інших цілей СУКРЕПІ. На практиці цей фактор часто стає визначальним для ухвалення чи неухвалення управлінських рішень. Особливість його дії полягає у тому, що величина і структура наявних і доступних ресурсів впливає як безпосередньо на ухвалення рішень щодо встановлення цілей СУКРЕПІ, так і на інші вищевказані фактори. З метою уникнення негативного впливу цього фактора на СУКРЕПІ необхідно постійно підвищувати рівень диверсифікації ресурсів підприємства, його активів, а також застосовувати заходи із покращання фінансової стійкості підприємства, зниження ризиковості фінансових вкладень. Вказані дії фінансового менеджера сприятимуть фінансово-економічній безпеці підприємства.

Потрібно зауважити, що фактор економічної безпеки підприємства і фактор часу тісно пов'язані між собою, зокрема у характері впливу на встановлення цілей СУКРЕПІ. Так, несвоєчасність виявлення нераціональних рішень щодо закупівлі сировини і матеріалів може зумовити зниження обсягів збуту готової продукції через втрату нею певних споживчих якостей або зростання ціни. Внаслідок цього підприємство, недоотримавши прибутку, зазнає ризику нездатності своєчасно розрахуватись із кредиторами, що може стати у майбутньому причиною відмови у фінансуванні або причиною банкрутства підприємства.

Аналізуючи вплив факторів зовнішнього середовища на формування цілей СУКРЕПІ вдалось дійти висновку про те, що стабільність економічних, правових, соціальних і політичних умов сприяє кумулятивності встановлення і досягнення цілей. Своєю чергою нестабільність вказаних умов загострює потребу об'єктивності встановлення цілей, але не дозволяє під впливом фактора

часу та економічної безпеки застосувати науковий, кумулятивний підхід до формування СУКРЕП, зокрема до встановлення і виконання цілей цієї системи. Керівники досліджуваних підприємств стверджують, що за умов нестабільності рішення щодо удосконалення СУКРЕП ухвалюють переважно інтуїтивно, використовуючи власний досвід, навички та доступну на конкретний момент часу інформацію.

Як показав огляд літературних джерел і власні дослідження, окремим елементом досліджуваної системи є суб'єкти СУКРЕП. До них належать суб'єкти, які формують і ухвалюють рішення щодо удосконалення контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства; суб'єкти, які виконують рішення щодо удосконалення контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства.

Значення цього елементу у СУКРЕП визначають виконувані ним функції. Як відомо, людські ресурси, які характеризуються певним рівнем професійного досвіду, інтелектуального розвитку є однією з основних рушійних сил розвитку підприємства. Суб'єкти СУКРЕП є керівниками різного рівня управління, вміння, досвід, інтереси яких є визначальними під час встановлення мети і цілей СУКРЕП, формування рішень та вибору методів щодо удосконалення контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства, уточнення об'єкта і предмета удосконалення, формування комунікаційних зв'язків між суб'єктами системи та використання інформації про фактичний стан економічного розвитку підприємства.

З огляду на виконувані суб'єктами СУКРЕП функції, їх взаємодію з іншими елементами варто зауважити, що суб'єктів, які виконують рішення щодо удосконалення контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства не потрібно розглядати як об'єкт системи. Об'єктом СУКРЕП виступають функції та методи контролювання та регулювання економічного розвитку підприємства. Проведені дослідження показали, що функції та методи контролювання та регулювання економічного розвитку підприємства як елемент досліджуваної системи взаємодіє з іншими елементами системи, зокрема суб'єктами СУКРЕП на предмет: відповідності професійної підготовки суб'єктів щодо реалізації функцій контролювання та регулювання економічного розвитку підприємства; правильності і своєчасності виконання контролювальних і регулювальних заходів.

Складовим елементом СУКРЕП, який пов'язує суб'єктів із об'єктами є методи удосконалення контролювання та регулювання економічного розвитку підприємства. До вказаних методів належать: введення альтернативних заходів щодо контролювання та регулювання економічного розвитку підприємства; запровадження стимулів та санкцій за дотриманням встановлених правил і процедур контролювання та регулювання; формування системи оперативної управлінської звітності за станом виконання контролювальних та регулювальних заходів.

Як відомо, однією з основних проблем СУКРЕП є своєчасне, достовірне і повне інформування керівників вищого рівня управління підприємства про факти неефективного застосування заходів щодо контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства керівниками нижчих рівнів управління. Одним з найефективніших способів вирішення цієї проблеми є диверсифікація джерел інформації про об'єкти контролювання та регулювання економічного розвитку підприємства. Паралельне застосування кількох альтернативних методів контролювання та регулювання забезпечує об'єктивність надходження інформації про об'єкти перевірки та знижує ризик неефективності реалізації контролювальних та регулювальних заходів.

Одним із методів удосконалення системи контролювання та регулювання економічного розвитку підприємства є введення системи стимулів та санкцій за дотримання та порушення встановлених правил і процедур. Ознайомлення із матеріалами діючих підприємств дає змогу стверджувати, що ефективність використання цього методу залежить від інформованості підлеглих про умови застосування стимулів і санкцій; легітимності впровадження стимулів і санкцій (рішення про введення стимулів і санкцій можуть бути доведеними до підлеглих усно, але при цьому фізично повинен існувати документ, належно оформлений, який засвідчує правомірність застосування стимулів і санкцій); змістової вагомості стимулів і санкцій (стимули для працівників повинні бути настільки вагомими, щоб вони спонукали працівників прикладати додаткові зусилля для отримання

винагороди. Своєю чергою санкції за змістом і формою їх реалізації повинні бути вагомим фактором для прикладання працівником усіх зусиль щодо недопущення порушення встановлених процедур).

Ефективним методом удосконалення СУКРЕП є також впровадження оперативної управлінської звітності за станом виконання контролювальних та регулювальних заходів. Поточна звітність здатна забезпечити високі результати контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства незалежно від форми її подання (усна, письмова, комбінована). Під час звітування відбувається вербальний обмін інформацією між керівниками і підлеглими, який дозволяє в режимі реального часу виявити непередбачені в момент розроблення контролювальних та регулювальних заходів проблеми і вирішити їх. Виконавець контролювальних та регулювальних заходів за умов поточного звітування втрачає можливості: приховування інформації; несвоєчасного, неправильного, неповного виконання визначених процедур тощо, оскільки керівник, котрому звітують про стан реалізації заходів, отримавши інформацію відразу обробляє її і ухвалює коригувальне рішення. Неправдиве або неправильне інформування підлеглими керівника фактично перекладає на них відповідальність за сформовані і ухвалені або не ухвалені коригувальні рішення. Цей психологічний, поведінковий фактор сприяє дотриманню виробничої дисципліни підлеглими і цим забезпечує ефективність цього методу СУКРЕП. Незважаючи на те, що кожен із вказаних методів має свої недоліки, проведені дослідження показали, що їх можна усунути за умов комбінованого використання.

Серед елементів СУКРЕП потрібно виділити комунікаційні зв'язки між суб'єктами контролювання та регулювання економічного розвитку підприємства, які забезпечують можливість обміну інформацією про фактичний стан економічного розвитку підприємства та пов'язують суб'єктів контролювання та регулювання з іншими елементами системи.

На підставі формування, вибору і ухвалення управлінських рішень відбувається застосування конкретних методів удосконалення контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства і коректування цілей системи. На підставі виділення сутнісних ознак управлінських рішень Л.Мельник виділив етапи управлінського процесу [4–5]: формування управлінського рішення (виявлення проблеми, пов'язаної з розробленням або реалізацією інновацій; аналіз причин виникнення проблеми, наслідків проблеми або факторів, що можуть зумовити проблему у майбутньому; розроблення альтернативних управлінських рішень щодо вирішення проблеми формування або реалізації інновацій і їх аналіз); вибір рішення; ухвалення управлінського рішення (обговорення керівництвом інноваційного проекту вибраного рішення на предмет уточнення особливостей його документального оформлення, організації виконання рішення і його ресурсного забезпечення, відповідності принципам формування управлінських рішень; документальне оформлення управлінського рішення); реалізація рішення (доведення рішення до виконавців; створення умов для реалізації рішення; здійснення контролю за реалізацією рішення і коригування його виконанням; підведення підсумків виконання рішення і оцінювання його результатів). Рівень ефективності виконання суб'єктами СУКРЕП конкретних завдань, на кожному із вказаних етапів управлінського процесу, значною мірою залежить від раціональності побудови комунікаційних зв'язків між суб'єктами системи, об'єктивності, повноти і своєчасності отримання інформації про об'єкт удосконалення, стан і перспективи економічного розвитку підприємства.

Цілі статті. Метою статті є розробити одну із можливих систем удосконалення контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства та побудувати модель моніторингу цієї системи з метою її періодичного покращання. Для досягнення мети статті потрібно виконати такі завдання: виділити елементи систем удосконалення контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства; описати взаємозв'язки між елементами системи; побудувати і охарактеризувати модель моніторингу системи удосконалення контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства з метою її періодичного покращання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проведені дослідження показали, що складовими елементами досліджуваної системи є мета, суб'єкти, методи, управлінські рішення, об'єкти і комунікаційні зв'язки між суб'єктами СУКРЕП та інформація про стан і перспективи економічного розвитку підприємства

На рис. 1, а показано СУКРЕП у статиці, а на рис. 1, б – у динаміці. З метою уточнення зв'язків між елементами СУКРЕП, виконуваних ними функціями, особливостей їх взаємодії із факторами внутрішнього і зовнішнього середовища організації доцільно побудувати аналітичну модель дослідження СУКРЕП.

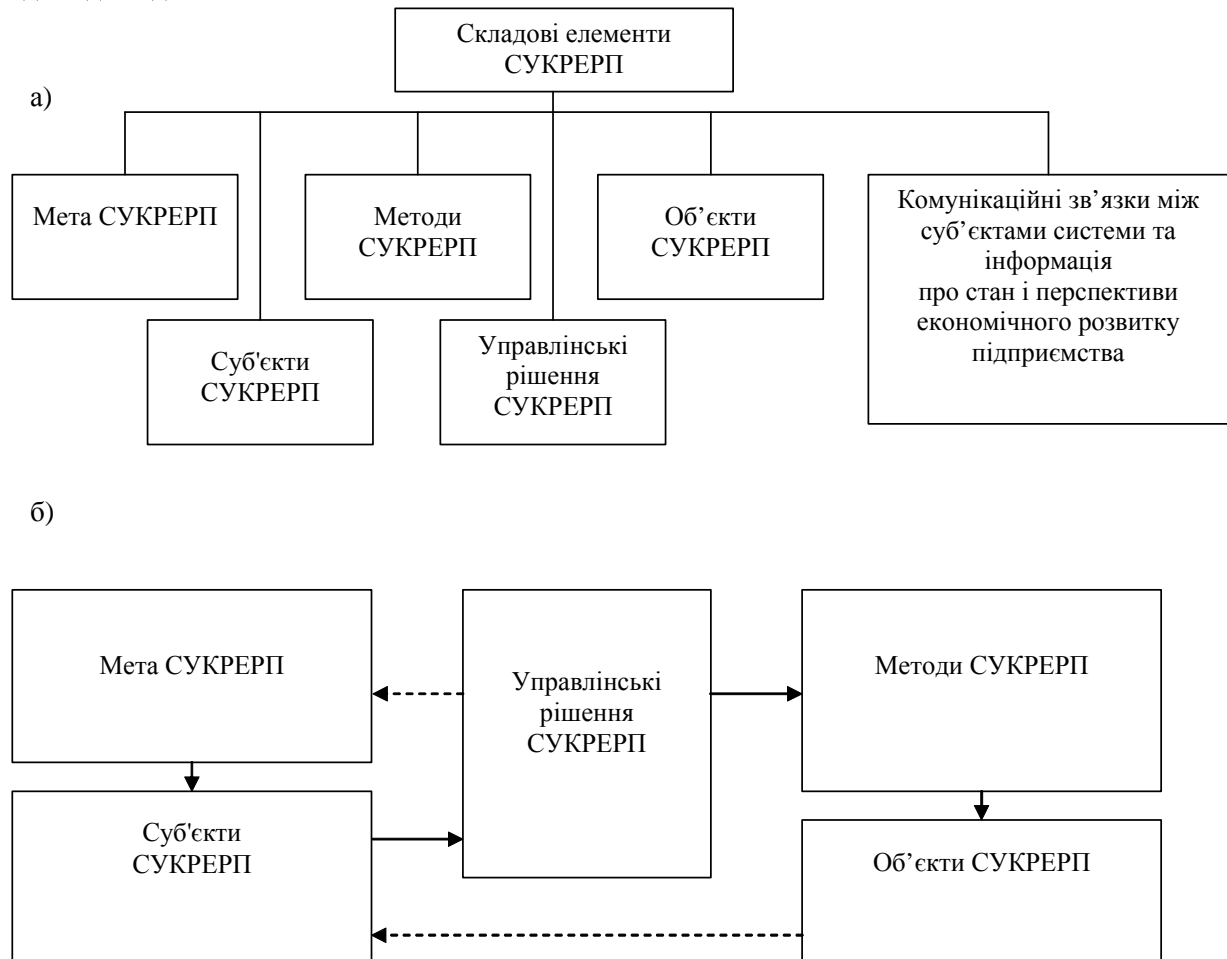

Рис. 1. СУКРЕП у статиці і динаміці

Проведені дослідження показали, що цілі та завдання СУКРЕП виконують системоутворювальну функцію СУКРЕП, адже від їх змісту залежить якісний склад інших елементів системи та особливості їх взаємодії. Суб'єкти СУКРЕП виконують функції розроблення і реалізації заходів, націлених на удосконалення виконання контролювальної та регулювальної функцій. Від ефективності, ретельності виконання цих функцій залежить вибір і застосування методів менеджменту, характер впливу на об'єкт СУКРЕП, змістовність і реалізованість управлінських рішень щодо удосконалення контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства. Управлінські рішення як елемент СУКРЕП виконують функцію формалізованого, адекватного визначення способу вирішення управлінської проблеми. Як відомо, термін "функція" означає діяльність, а "метод" – спосіб впливу на що-небудь або виконання певних дій. З огляду на це, дія на об'єкт є функцією методу удосконалення контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства, яка є логічним продовженням формування, вибору і ухвалення управлінського рішення.

Функцією об'єкта, як і цілей і завдання СУКРЕП є системоутворення. Адже задля досягнення очікуваного стану об'єкта удосконалення і формується СУКРЕП. Цю саму функцію виконують комунікаційні зв'язки та управлінська інформація у досліджуваній системі. Цей елемент виконує також функцію формування, оброблення і використання інформації суб'єктами СУКРЕП.

У теорії систем більшість авторів моделювання розглядають як спосіб побудови або аналізу систем. Як відомо, існує досить поширена класифікація моделей, що пов'язано із різноманітністю виконуваних моделями завдань та особливостями будови систем. Розрізняють такі моделі систем: предметні, знакові, мовні, математичні, статичні, динамічні, дескриптивні, нормативні тощо. Проведені дослідження показали, що більшість моделей систем будуються для однієї або декількох цілей, зокрема: для виявлення невідомих властивостей, характеристик систем, їх будови, особливостей функціонування; для доведення правдивості уяви про відомі або гіпотетичні властивості, характеристики систем, їх будови, особливостей функціонування; для встановлення параметрів, які можуть бути досягнутими за умови удосконалення системи або умов її використання; для виявлення проблем, які не дозволяють успішно функціонувати системі тощо.

Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних економістів, ознайомлення із матеріалами діючих підприємств показав, що досліджувати управлінські процеси на підприємствах потрібно шляхом використання комбінованих аналітико-емпіричних моделей. Використовуючи результати проведених досліджень, доходимо висновку, що вимогами до побудови аналітико-емпіричної моделі дослідження СУКРЕП є те, що модель повинна бути динамічною, тобто базуватись на врахуванні фактора часу; має забезпечувати можливість розподілу ознак системи на факторні та результативні для вимірювання взаємозв'язків між складовими елементами системи та залежності елементів системи один від одного; повинна мати інформаційний характер, тобто забезпечувати аналіз системи з позиції вхідних і вихідних потоків інформації для уточнення взаємодії досліджуваної системи із іншими системами, окремими факторами зовнішнього середовища тощо. Врахування першої із вказаних вимог є можливим шляхом використання теорії граф. Ця теорія дає змогу змодельовати СУКРЕП з позиції календарного плану виконання робіт щодо удосконалення контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства. Як відомо, графом називають графічне зображення множини досліджуваних об'єктів. У цьому випадку об'єктами виступатимуть елементи СУКРЕП. Граф доцільно зображати у вигляді діаграми точками або колами, які називають вершинами, зв'язки між об'єктами – відрізками ліній, які з'єднують відповідні об'єкти [6, с. 300]. Під час побудови графу ключовим завданням є правильна нумерація вершин графу. Виконання цього завдання базується на тому, що елементи досліджуваної системи розглядають як види робіт, які потрібно виконувати у певній послідовності для досягнення очікуваного результату із чітким розподілом витрат часу на виконання кожної роботи. Під час побудови графу необхідно дотримуватись певних правил, щоб надалі можна було його досліджувати [8; 9].

Практичне значення теорія граф набуває за умов числового розрахунку параметрів графу, оскільки на їх основі базується визначення параметрів робіт і розрахунок резерву часу.

Щодо другої вимоги до побудови моделі дослідження СУКРЕП, то її врахування можливе на основі застосування загальних методів логіки, зокрема єдиної подібності, єдиної різниці, сполучного методу подібності і різниці, методу сукупних змін або методу запитів. Ці методи призначені для виявлення залежності одного елементу системи від інших елементів. Передумовою використання вказаних методів, як і інших непараметричних методів дослідження, зокрема, методів асоціації та контингенції, є розгляд порівнюваних ознак у розрізі альтернатив, що протилежні за змістом. В основу методу єдиної подібності прийнято ідею: якщо якась обставина постійно передуює появі досліджуваного явища у той час, коли інші обставини змінюються, то ця обставина, ймовірно, є причиною досліджуваного явища [8, с. 141–144]. Під час моделювання обставинами, що спостерігаються, виступатимуть альтернативні ознаки елементів СУКРЕП, а з їх сукупності явище (стан об'єкта СУКРЕП), причину якого шукаємо. Під час виявлення ознак єдиної подібності дослідник може довільно вибрати стан явища, причину якого шукає.

Результати моделювання залежності неефективної реалізації функцій і методів контролювання і регулювання економічного розвитку від інших елементів досліджуваної системи методом

єдиної подібності показав, що причиною неефективності є некваліфіковані і незацікавлені у результатах діяльності суб'єкти СУКРЕП.

Щодо методу єдиної різниці, то його сутність полягає у припущенні: якщо якась обставина разом з іншими існує тоді, коли постає досліджуване явище, і зникає, коли досліджуваного явища немає, а усі інші обставини залишаються незмінними, то виявлена обставина, імовірно, є причиною досліджуваного явища. Цей метод логічно взаємодіє із методом єдиної подібності. Їх сполучення підвищує ймовірність висновку про взаємозв'язки між досліджуваними елементами системи [8, с. 141–144; 3].

Під час моделювання залежності рівня неефективності реалізації функцій і методів контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства від інших елементів СУКРЕП методом єдиної різниці підтверджено зв'язок досліджуваного явища із некваліфікованістю і незацікавленістю суб'єктів СУКРЕП у результатах діяльності. Логічним продовженням використання непараметричних методів для формування моделі виявлення залежності між об'єктами СУКРЕП є розрахунок одного із коефіцієнтів вимірювання зв'язків між факторними і результативними ознаками. До них належать коефіцієнти: Фехнера, Спірмана, Крамера, Чупрова та інші. Оскільки за змістом ці коефіцієнти є аналогічними, то для формулювання висновку про рівень зв'язку між досліджуваними ознаками доцільно використати один з них, наприклад, коефіцієнт Фехнера (відношення різниці числа знаків лінійних відхилень факторної та результативної ознак, що збігаються, та числа знаків, що не збігаються, до загального числа відхилень ознак від середніх) [9, с. 93].

Використовуючи результати оброблення інформації методом єдиної подібності та єдиної різниці під факторною ознакою розглядатимемо некваліфікованих і незацікавлених у результатах діяльності суб'єктів СУКРЕП, а під результативною ознакою неефективно реалізовані функції і методи контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства. Дослідження показали, що значення коефіцієнта тяжіє до 1, що засвідчує високий зв'язок досліджуваної факторної ознаки із результативною.

Розглянута аналітико-емпірична модель спрямована на поглиблення знань про взаємозалежність складових елементів СУКРЕП та рівень тісноти зв'язків між ними. Побудову цієї моделі, як показали проведені дослідження, доцільно здійснювати на основі застосування методів встановлення причинних зв'язків та методів рангової кореляції.

Під час дослідження систем важливим завданням є виявити взаємозв'язок системи із зовнішнім середовищем (користувачами системи, іншими системами тощо). Виявлення взаємозв'язків є можливим здійснювати використанням під час моделювання методу “чорної скрині”. Аналіз переваг і недоліків цього методу показав, що побудована на його основі модель забезпечить очікувані результати за умов конкретизації: мети моделі за допомогою визначення критеріїв її досягнення; способів встановлення вхідних і вихідних зв'язків досліджуваної системи.

Виявлення зв'язків системи із зовнішнім середовищем вимагає статистичного оброблення інформації рівня цих зв'язків та їх характеру у динаміці. Проведені дослідження дозволили виділити етапи побудови і застосування аналітико-емпіричної моделі дослідження СУКРЕП на основі застосування методу “чорної скрині”: формування мети і завдань аналітико-емпіричної моделі дослідження зв'язків СУКРЕП із зовнішнім середовищем; визначення критеріїв відповідності виявлених вхідних і вихідних зв'язків встановленій меті та завданням; вибір методів виявлення зв'язків між системою і зовнішнім середовищем та джерел отримання інформації; практичне застосування методів виявлення взаємозв'язків між системою та зовнішнім середовищем; оброблення виявлених зв'язків методами економічної статистики; формування висновку про досягнення мети і повноту виконання завдань побудованої моделі.

Метод “чорної скрині”, що є в основі розглянутої моделі, як відомо, передбачає виявлення зв'язків системи із зовнішнім середовищем без врахування внутрішньої будови системи, оскільки в протилежному випадку завдання виявлення і відбору зв'язків значно ускладнюється специфікою елементів системи та відношень між ними. З огляду на це після побудови і практичного використання моделі її результати потрібно порівняти із результатами, що отримані на попередніх

етапах побудови аналітико-емпіричної моделі, і тільки після того формувати остаточні висновки про будову системи та її зв'язок із зовнішнім середовищем.

Отже, у аналітико-емпіричній моделі дослідження СУКРЕПІ потрібно виділити такі етапи (рис. 2): уточнення мети, задля якої необхідно сформувавши модель; встановлення вимог до моделі; вибір і застосування методів для виконання вимог моделі; узагальнення результатів моделювання; оцінювання рівня досягнення мети проведеного моделювання.

Як бачимо з рис. 2 побудована модель є аналітичною, оскільки її мета полягає в уточненні взаємозв'язків між елементами СУКРЕПІ та особливостей взаємодії системи із зовнішнім середовищем; емпіричною, оскільки уточнення взаємозв'язків між елементами СУКРЕПІ та особливостей взаємодії системи із зовнішнім середовищем вимагає проведення спостережень, зокрема за діяльністю суб'єктів контролювання і регулювання та експериментів; динамічною, оскільки передбачає дослідження СУКРЕПІ за етапами, до того ж базується на використанні методу граф, який передбачає аналіз календарного плану реалізації заходів щодо удосконалення контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

1. Система удосконалення контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства є сукупністю елементів, взаємодія яких націлена на забезпечення економічного розвитку підприємства. Економічний розвиток підприємства є системоутворювальним фактором, щодо якого керівництво підприємства формує інші елементи СУКРЕПІ і взаємозв'язки між ними. Виділення елементів системи на етапі її формування вимагає застосування системно-функціонального підходу. Його сутність полягає у тому, що система розглядається як сукупність взаємопов'язаних елементів та функцій, які потрібно виконати для досягнення мети системи. Складовими елементами СУКРЕПІ є: мета, суб'єкти, методи, управлінські рішення, об'єкти і комунікаційні зв'язки між суб'єктами системи та інформація про стан і перспективи економічного розвитку підприємства.

Рис. 2. Аналітико-емпірична модель дослідження СУКРЕПІ

2. Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних економістів, ознайомлення із матеріалами діючих підприємств показав, що досліджуючи управлінські процеси на підприємствах, зокрема у їх

структурі умови реалізації окремих функцій менеджменту, застосування методів управління, використання ресурсів підприємства, особливості технології ухвалення і реалізації управлінських рішень потрібно здійснювати використанням комбінованих аналітико-емпіричних моделей. У аналітико-емпіричній моделі дослідження СУКРЕПП потрібно виділити такі етапи: уточнення мети, задля якої необхідно сформулювати модель (модель формується з метою аналізу будови СУКРЕПП та її взаємодії із зовнішнім середовищем); встановлення вимог до моделі (модель повинна бути динамічною; має забезпечувати можливість розподілу ознак системи на факторні та результативні; повинна мати інформаційний характер); вибір і застосування методів для виконання вимог моделі (вимоги моделі доцільно врахувати за допомогою її побудови на основі методів: граф, єдиної подібності, єдиної різниці та методу “чорної скрині”); узагальнення результатів моделювання та оцінювання рівня досягнення мети проведеного моделювання (узагальнення результатів моделювання варто здійснювати із врахуванням наукових принципів, застосовуючи кумулятивний підхід).

Аналітико-емпірична модель дослідження СУКРЕПП є аналітичною, оскільки її мета полягає в уточненні взаємозв'язків між елементами СУКРЕПП та особливостей взаємодії системи із зовнішнім середовищем; емпіричною, оскільки уточнення взаємозв'язків між елементами СУКРЕПП та особливостей взаємодії системи із зовнішнім середовищем вимагає проведення спостережень, зокрема за діяльністю суб'єктів контролювання і регулювання та експериментів; динамічною, оскільки передбачає дослідження СУКРЕПП за етапами, до того ж базується на використанні методу граф, який передбачає аналіз календарного плану реалізації заходів щодо удосконалення контролювання і регулювання економічного розвитку підприємства.

1. Катренко А.В. Системний аналіз об'єктів та процесів комп'ютеризації: Навч. посібник. – Львів: Новий світ-2000. – 424 с. 2. Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. Теоретичні та прикладні засади менеджменту: Навч. посібник. – Львів: Нац. ун-т “Львівська політехніка” (Інформаційно-видавничий центр “ІНТЕЛЕКТ+” Інституту післядипломної освіти), “Інтелект-Захід”, 2002. – 228 с. 3. Whritten J.L., Bentley L.D., Barlow V.M. Systems Analysis and Design Methods. 3rd Edition. – Irwin, 1994. – 868 p. 4. Кузьмін О.Є., Князь С.В., Мельник Л.І. Соціально-економічна ефективність управління інноваційними процесами: загальнодержавний та регіональний аспект // Збірн. наук. пр.: Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні суспільні системи. – Вип. 3 (XLVII). – Ч.1. – Львів, 2004. – С. 240–255. 5. Мельник Л.І., Гончарук А.Я. Аналіз та оцінка ефективності управління інноваційними процесами на підприємствах // Пр. П'ятої міжнар. наук. конф. студ. та молодих учених: Управління розвитком соціально-економічних систем. Глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання. – Ч. 1. – Донецьк, 2004. – С.315–316. 6. Ульяновченко О.В. Дослідження операцій в економіці: Підручник для студентів ВНЗ / Харк. нац. аграр. ун-т. ім. В.В.Докучаєєва. – Харків: Гриф, 2002. – 580 с. 7. Сетевые графики в планировании: Учеб. пособие. – М.: Высш. школа, 1975. – 215 с. 8. Гладунський В.Н. Логіка: Навч. посібник. – Сер. “Дистанційне навчання”. №10. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2003. – 194 с. 9. Лапішко М.Л. Основи фінансово-статистичного аналізу економічних процесів. – Львів: Світ, 1995. – 328 с. 10. Wheelen T.L., Hunger J.D. Strategic Management and Business Policy. 5th Edition. – Addison-Wesley Publishing Company, 1995. – 1218 p.